

ARAYICIZÂDE FERDÎ ve ESERLERİ HİKÂYE-İ ERDEŞİR ü ŞÂPÛR ve ESMÂ-YI BÜLDÂN

Özlem ERCAN*

ÖZET

XVII. yüzyılda İstanbul'da yaşamış Ferdî'nin tam adı Arayıcızâde Ferdi Hüseyin Efendi'dir. Şeyhî, Mehmed Süreyya ve Safayî'nin bildirdiğine göre, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, tarih ve lugaz türlerinde ün salmıştır.

Şairin, Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr dışında, Esmâ-yı Büldân adlı bir eseri ve lugazları mevcuttur. Bu eserler, tespit ettiğimiz diğer nüshaların dışında, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1047'de kayıtlı olan bir külliyatın içinde yer almaktadır. Ayrıca bu yazmada şairin lugazları için Sadûkî-i Pîr adlı bir kişinin yazmış olduğu takriz de bulunmaktadır.

Çalışmada, şairin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra, yazmadaki iki eserin, Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân'nın şekil ve içerik bilgileri ile metin örneklerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Şiiri, Ferdî, Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr, mesnevi, Esmâ-yı Büldân.

ABSTRACT

Arayıcızade Ferdi and Works Hikaye-i Erdeşir ü Şapur and Esmâ-yı Büldan

Ferdî's full name, who lived in İstanbul in XVIIth century, is Arayıcızade Ferdi Hüseyin Efendi. As Şeyhi, Mehmet Süreyya and Safayî told, he took part in goverment tasks and he was famous in the areas of "history" and "lugaz".

* Okt. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen-Ed. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Except “*Hikaye-i Erdeşir ü Şapur*”, the poet also has a work entitled “*Esmâ-yı Büldan*” and *lugazs*. These two works take place in a corpus which is recorded in 1047 Hamidiye in the Library of Süleymaniye. Moreover, in this writing, there is a “*takriz*” which was written by Saduki-i Pir for the writer’s *lugazs*.

In this study, after giving information about the writer’s life, the two works of the writing: *Hikaye-i Erdeşir ü Şapur* and *Esmâ-yı Büldan*’s structure and content information, also example quotations take place.

Key Words: Ottoman poetry, Ferdî, *Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr*, *mesnevi*, *Esmâ-yı Büldan*.

1. HAYATI:

Arayıcızâde Ferdî Hüseyin Efendi, XVII. yüzyıl şairlerinden olup, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş bir zattır. Şairin ailesi hakkında herhangi bir kaynakta bilgi olmamasına rağmen, İstanbullu bir aileden geldiği sanılmaktadır. Kaynaklarda şairin doğum tarihi belli değildir. Arayıcızâde Ferdî’nin ölüm tarihi, Belîğ’in *Nuhbetü’l-Âsâr*’ında H. 1120\ M. 1708-09; Safayî ve Sâlim Tezkirelerinde H. 1121\ M. 1709-10 olarak kaydedilmiştir. (Abdülkadiroğlu, 1999; Safayî, 9883; Şeyhî, 1989; Karatay, 1961.)

Kendisi Râmî Paşa¹’nın yetiştirdiği (Karatay, 1961) şahsiyetlerden olup, ilim tahsil ettikten (Safayî, 9883, y.174b.) sonra bazı paşa ve vezirlere kethüda olmuş (Şeyhî, 1989; Mehmed Süreyya, 1997), Şeyhî, Mehmed Süreyya ve Safâyî’nin bildirdiğine göre; Mısır-Kahire’de şehir havalesi ve mukabeleci; sipah kâtibi; sonra da maliye tezkireciliği görevlerinde bulunmuştur.

¹ Râmî Paşa, 1654-1707 tarihleri arasında yaşamış, Osmanlı devlet adamı ve şairidir. Babası Terâzici Hasan Ağa olup, Eyyûb’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed ise de Râmî mahlası ile tanınmıştır. IV. Mehmed zamanında şair Nâbî aracılığı ile masraf katipliğine getirilmiş, daha sonra divân efendisi olmuştur. Beylikçi, reisülküttâb gibi görevlerde bulunmakla birlikte, Osmanlı Devleti’nin büyümesine son veren Karlofça barış görüşmelerinde memur olmuş, burada gösterdiği başarılar sonucunda 1702’de kubbe vezirliği payesine ulaşmış, 1703’de de sadrazamlığa nail olmuştur. 22 Ağustos 1703 tarihinde, Sultan II. Mustafa’nın tahtan indirilmesi ile sonuçlanan ayaklanmada azl edilmiştir. Ayaklanmanın ardından, yakını olan Damad Hüseyin Paşa’nın sadarete geçmesi ile ortaya çıkmış, Kıbrıs valiliği, Mısır valiliği yapmış; ancak halkın hoşnutsuzluğu sonucunda azl edilerek Rodos’a sürülmüş, hayata da orada gözlerini kapatmıştır. *Karlofça Sulhnamesi, İnşâ, Divan* adlı eserleri mevcuttur. (Baykal, Bekir Sıtkı. (1964). Râmî Mehmed Paşa. *İslâm Ansiklopedisi*, 9, 623-624.)

Arayıcızâde Ferdî'nin şahsiyetine dair Safayî, nüktedan kişiliğinden söz ederken (Safayî, 9883, y. 174b), Mehmed Süreyya ise, şairin güçlü bir tabiata sahip (Mehmed Süreyya, 1997) olduğunu ifade eder.

2. ESERLERİ:

Şairin eserlerine ait bilgi ise hayatı hakkında bildiklerimizden fazla değildir. Ferdî'nin ilim sahasında, ayrıca tarih ve lugazda şöhrete sahip olduğunu bildiren Safayî (9883), *Sad-nâme* adıyla bilinen bin beyitlik bir manzumesi ile *Esmâ-yı Bilâd* adında manzum te'lifinden bahseder. Aynı bilgiye *Osmanlı Müellifleri*'nde de rastlanır. Oysa diğer adı *Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr* olan *Sad-nâme*, ele aldığımız nüshada 1181 beyittir. Ayrıca eser adları, incelediğimiz yazmada farklı kaydolunmuş olup, *Sad-name*'ye, "*Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr*"; *Esmâ-yı Bildân*'a ise "*Esmâ-yı Büldân Ber-vech-i İmâ vü Rümûz*" başlıkları konmuştur.

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 1047'de kayıtlı olan, 37 varaktan oluşan yazmanın ilk boş sayfasında "Elgâz-ı Arayıcızâde vü mevrûd ..."; "Arayıcızâde vü Şâpûrnâme" ve "hatt-ı ta'lik" ibareleri yer almaktadır. 1a'da Sultan Abdülhamid'e ait istifli yazılmış bir vakıf mührü bulunmaktadır. Bu da yazmanın vakfedilmiş ve müellif hattı olan kıymetli bir nüsha olduğunu gösterir. Ayrıca temellük kaydına göre; Sultan Abdülhamid'in vakfında bulunan yazma, Seyyid Ali Behçet adında birine geçmiş ve kaydın altına bu kişinin mührü basılmıştır. Ancak eserin te'lif tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. *Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr* 1b-27a'da, Sıddık Pir adında birinin Arayıcızâde Ferdî için yazdığı takriz 27b'de, Ferdî'nin lugazları 27b-35b'de, *Esmâ-yı Büldân* ise 36a-37b'de bulunmaktadır. Yazmanın sonunda herhangi bir kayıt mevcut değildir.

2.A. HİKÂYE-İ ERDEŞİR Ü ŞÂPÛR²

2.A.1. Şekil ve İçerik Özellikleri:

Arayıcızâde Ferdî'nin 1181 beyitten oluşan mesnevisi, aruz vezninin hafif bahri (Feilâtün Mefâilün Feilün) ile nazmonulmuştur. Bu manzumede mesnevi nazım şeklinin dışında, "Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün" vezniyle kaleme alınmış, Sultan III. Ahmed'in övgüsünde 37 beyitlik bir kaside bulunmaktadır.

Manzumede, mesnevi nazım biçimi olarak bir eserde bulunması gereken şu bölümler mevcuttur: 28 beyitlik bir tevhid³, 91 beyitlik münâcât⁴,

² Diğer nüshalar: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan, No. 1980, yk. 1b-39a ve İstanbul Üniversitesi Ktp. T. 3286, yk. 1-160.

³ 1b-2a.

⁴ 2a-4a.

42 beyitlik na't⁵, 239 beyitlik mi'râciye⁶, 37 beyitlik Sultan III. Ahmed için methiye⁷, 197, 235, 75 ve 237⁸ beyitlik çeşitli başlıklar altında nazmonulmuş Dâsitân ve herhangi bir başlık altına alınmamış şekilde, Dâsitân'ın son 58 beytinde hatime.

Mesnevi, İslâmî geleneğin tersine, besmele ile başlamak yerine, “*Der-tevhîd-i tahmîd berâ-yı cenâb-ı vâcibü't-temcîd ve't-tesbîhu celle şânühü*” başlığı ile tevhid ve tahmidin birlikte işlendiği bir bölümle başlar. Sözü geçen kısımda şair, Allah'ı “kerim, rahim, bi-nazir, bi-hemta, camid, müsebbih, hamid” gibi sıfatlarla andıktan sonra, onun kainatı yoktan var ettiğini, ortağı olmadığını, mülkünü ona ait olduğunu, insanlara rehberlik yaptığını tevekküle kabul eder ve diline kudret, şiirine tatlılık vermesi yolunda Allah'a dua ederek bölümü sonlandırır:

Eylediñ lafœa luûfı yÀ Allah

Eyle maènÀsına daði ÀgÀh

İnùilÀú-ı lisÀna úudret vir

Sirke-i şièime óalÀvet vir (Tevhid, 27-

28)

Münâcât bölümünde, Allah'ın günahları bağışlayıcılığı, ekremlerin en ekremi olduğu, az şükredene dahi cömert oluşu hatırlatılır. Ancak şair, lâyıkiyla Allah yoluna giremediği için gönül yükünden kurtulamadığını, bundan dolayı eğri halkaya döndüğünü söyleyerek serzenişte bulunur.

Ferdî, Allah'ın kudreti karşısında çaresiz kalmış bir kuldur. Allah karşısında kişiliğini o kadar değersiz görür ki kendini onun kapısında duran şer dolu bir köpek; malı, mülkü, çeyizi olmayan bir köle; yüzü siyah bir dost olarak niteler. Şairin bildirdiğine göre, günah işlemekten de gam duymaz. Çünkü Allah affedicidir. Açıkça abdeste ve namaza yüz sürmediğini, buna rağmen Allah'ın bunu suç saymadığını, kendisinin de isyan etmediğini ortaya koyar. Bütün bu eksikliklerine rağmen, her zaman ve her durumda Allah'ın elini tutması yolunda yakarır.

Şair, isteklerinde de kanaatkârdır. Sofrasında ekmek olsun, diğer sofradaki helvaya elini uzatmaz. Amacı Mısır'a sultan olmak değil, zindanda sıkıntı çekmemektir. Aç kalmak, başka kapılara muhtaç olmak istemez. Hırstan, şereften, payeden, maldan, nefsanî arzulardan uzaktır. Şiiri ise teninin beyazı gibi temiz ve saftır. Aynı güzellik, gönlünde de bulun-

⁵ 4a-5a.

⁶ 5a-10a.

⁷ 10a-11a.

⁸ 11a-27a

maktadır. Bu hâller içinde bulunan şair, cevan iken pir olmuş, ömrünün sonuna gelmiş, ömrü boyunca Allah'a sığınmıştır. Nihayetinde Allah'tan dileği yolun sonunda ona kavuşmaktır.

Na't bölümünde, bahsedilen konular Hz. Muhammed'in övgüsünün yapıldığı diğer manzumelerden farklı değildir: Hz. Muhammed, kendisinden önce gelen peygamberlerin serveridir. Kendisi de bir kul olmasına rağmen, kılıcı şeriat, tacı mir'ac olan şahların şahıdır. İlim, hilm ve define kendisinde saklıdır. Yüzü ve'd-duhâ, saçı ve'l-leyl'dir.

Mesnevîde "mi'râciye" bölümü bulunmasına rağmen, şair na't bölümünde mi'râcla ilgili konulardan söz eder:

Oldı mÀh ile ÀfitÀb saña
Şeb-i mièrÀcda rikÀb saña
èArş ile kürs ıøùırÀbdadır
TÀ bu dem àlbüa-i rikÀbdadır (Na't; 19-
20)

Fevrî, Hz. Muhammed'i överken, diğer peygamberler arasındaki üstünlüğünü de şu ifadelerle belirtir: Yusuf'u satın almaya gidenlerin, böyle bir şaha kul olmamalarına yuh çeker. Süleyman Peygamberin dayanağı rüzgâr ise, rüzgârın yelpazesini Hz. Muhammed'in hizmetindedir. Ken'an ilinin şahı onun kuludur. Ona dostluk etmeye heveslenen İsâ, nefesi ile ölüyü diriltmiştir. Nuh Peygamber, asr-ı saadete ermediği için, hayretle tufana tutulmuştur.

Peygamberle ilgili hususlar son bulduktan sonra, Hz. Muhammed çeşitli yönleriyle övülmeye devam edilir: Gölgeden uzak bir nur, Allah'ın seçkin kulu, vassafı bizzat Tanrı olan bir zattır.

Na't bölümünü şair, şu beyitlerle sonlandırır:

Eylerim iètirÀf-ı èacz ü úuãÿr
İdesin vaãf-ı naètımı maèöÿr
Ey murabbaè-nişîn-i meclis-i òÀã
Ola nüzl-i maóabbet ü iòlÀã
Ola devr eyledikce çarò-ı kebÿd
YÀ Muóammed saña selÀm u dürÿd
Rÿóıña señ taóıyyet ü teslim

Mi'râciye'de Hz. Muhammed'in Recep ayının 27. gecesinde Allah'ın huzuruna ruhen, cismen ve hâlen çıkması mucizesi anlatılır. Hz. Muhammed, bir gece yatağında uyurken, Cebrail sağ elinde Burak ile çıkagelir. Peygambere mi'rac mucizesini müjdelerken, Peygamber'i güzel sözlerle över; gezegen ve yıldızların kendisine kul köle olduğunu iletir:

Gül aâarıp yüzün şeb-i siyehiñ
Sañadır intizârı úurâ-ı mehiñ

TÀ èuùÀrid idince nusò-ı óurýf
Emr-i mensýò oldı emr-i vüúyf

Zühre itdi ùabaúların ióøÀr
PÀyıña nýrın itmege iâÀr

èAşúıña ÀfitÀb yanmaúda
Çaròı her gün ùóúuz ùolanmaúda

...
Tiàı Mirriò eylemiş der-dest
İster aedÀñı ide gele şikest

Dir çekip bir siyeh èalem KeyvÀn
Bendeyim bende aóúar-ı àılmÀn

Muntaôır kevkebeyle bunca àulÀm
İktiøÀ itdi devlet ile úıyÀm
(Mi'râciye, 24-31)

Bundan sonraki beyitlerde, Hz. Muhammed Burak'a bindiğinde gökyüzünde ve yeryüzünde bulunan unsurların çeşitli hâllere büründüğü anlatılır: Zühre, ay ve güneş onun önünde meşale olmuşlar, gece ve gündüz de birbirine karışmıştır. Su, yüzünün suyuna susamış; toprak, ayak toprağına tutulmuştur. Beş cihan, yedi iklim onun ayağına öpmüştür.

Peygamber "bismillah" çekerek Allah yoluna hamle ettiğinde, Cebrâil'in sesini duyar ve kulağına ruhu açan haber gelir. Allah'ın katına kabul edileceğini öğrenen Hz. Muhammed'in zaten tek arzusu budur.

Hz. Muhammed'in ilk durağı, Mescid-i Aksâ'dır. Buradan mihraba geçerek, cümle peygamberlere namaz kıldırır. Ardından semanın katlarını bir bir geçer. Bu arada Hz. Muhammed'in yolda karşılaştığı çeşitli gök

cisimlerinden dem vurulur. Arş-ı alâ'nın sona ermesiyle yola Cebrâil'le devam edilir. Sidre'ye gelindiğinde Cebrâil yola devam edemez; çünkü buradan sonraki katlara geçmesi imkânsızdır, mekânı "Sidretü'l-müntehâ"dır. Burada Peygamber, Mikâil, İsrâfil, Mâlik ve Rıdvan'la karşılaşır. Ardından Refref ile Allah'ın katına çıktığında hayret içinde yolu, makamı unuttur; sadece Allah'ın mahreminin farkındadır. Böylece ilmü'l-yakîn'in esrarını çözer, didarı yakından seyreyler.

Ne mekânı idi o èarø-ı cemâl

Ne zamânı idi o zevú-ı viââl

Mutaâvver degil mekân u maúâm

Çeyzin Àrâsteden gelirdi selâm

Zir ü bemm piş ü peş şimâl ü yemîn

Şeşcihet yekcihet oldu hemîn

Bi-cihet bÂ-cihetle ùutmaz kÂr

Yekcihet oldu ol şeb-i şeb-tÂr

Böyle oldu viââl-i râmı cemâl

Ne o sýda cihet ne bunda òayâl

Olmasın infihâm nefy-âıfât

Varmasın cÂ-yı cÂye vaâf-ı cihât

Vardı ol nerm-i òââa buldı vuâyıl

Bunda yüz biñ derd ü anda úabýl

Anda iúbâl bunda óamd u dürýd

Hem-cihet hem-cihân idi maürýd (Mi'râciye,
182-189)

Bundan sonra Hz. Muhammed, ümmetinin affı için dua ettiğinde şu cevabı alır:

Didi tÂ sende oldu fikr-i øamir

İtdim oldum òalââ cemm-i àafir

èilmime Àşikâr ü ôâmirdir

Sırr-ı menvî ki der-øamÀéirdir

NÀle itdikde saña dýzaòiyÀn
Virdim ilhÀmım ile iùminÀn

Daòì ol demde gördüm ol kÀrı
Böyledir iútiøÀ-yı àaffÀrı

ÍótirÀmıñ seniñ maóabbetdir
Bir avuc òÀke yÀ ne minnetdir

Ümmetim dirsen ey süvÀr-ı BurÀú
Saña minnet mi bir avuc ùopraú

Saña ümmet degil úurÀd u cihÀn
Saña maòlýúdır bu kevn ü mekÀn

...

Saña óaúúu'l-úudým iòlÀãıñ
Ümmetiñle dügün ola òÀãıñ

Ümmetiñ sehville èaãÀyı ola
Bir şefÀèatle biñ necÀti ola

Olmayaydıñ sen ey şeh-i levlÀk⁹
Gelmez idi vücüda nüh eflÀk

Seni sulùÀn-ı tÀc u mehd itdim
ÒulefÀya veli-i èahd itdim

Ben de èizz ü celÀl óaúúıyçün
Bu cemÀl ü viãÀl óaúúıyçün

Saña benden olan maóabbet için
Meclis-i òÀãıma bu daèvet için

Ümmet ide saña baña iúÀn
Getire úalb ü úÀlıbı imÀn

Emr-i farøımda ihtimÀm ideler
Sünnetiñde seniñ úıyÀm ideler

⁹ Levlâk (Sen olmasaydın.): Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım. (Hadis-i Şerif)

Sende eââisine şefâât ola
Bende baór-i èamiú-i raómet ola (Mi'râciye,
195-211)

Allah'tan emir ve müjdeleri alan Hz. Muhammed, olan biteni ashabı içinde ilan eder. Bu beyitlerin ardından Ferdî söze karışarak, cennetle müjdenmiş ümmetten olmayı, ibadet kusurlarına bakılmadan şefaate ulaşmayı diler.

37 beyitten oluşan ve mesnevinin vezninden farklı bir vezinle, "Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün" vezniyle yazılan **kaside**, Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışı üzerine kaleme alınmıştır.

Sultan III. Ahmed kasidede şu şekilde övgüye lâyık görülür: Onun saltanatı bir gökyüzü, sultan ise oranın güneşidir. Tahta geçişi ile gökyüzü tahtını şerefleştirmiştir. Gökyüzünde devr eden diğer sistemlerdeki güneşlerin bile şahıdır. O gökyüzünün direkleri ebedî, ikbal çadırı yıkılmazdır. Padişahın kır atı, çölü, gülbahçelerini ve denizleri seyr ederek kanat çırpandır. Nurunun yanında ayın ışığı sönmük kalır. Kalbinin aynası, güneş kadehini kırar.

Padişahın zamanında aşk sırrının dükkânı açılır, yağmacı gamze talanı terk eder, en aşağılık kişinin bile kölesi muhtaca bağıшта bulunur. Emniyet memuru gücünü kötüye kullanmaz, meyhaneci şarabı ölçe ölçe koyar. Halk kimseye muhtaç değildir. Bu yüzden ağzına temennayı almamaktadır. Millet padişahın asrında karışıklığı unutmuştur. Halk onun okunu görünce Rüstem'inkini anmaz olmuştur. Cömertlikte İskender, Cemşid ve Darat ile kıyaslanmaktadır. Padişah yarının gazanferidir.

Padişah için söylenen bu övgü dolu beyitlerin ardından şair, kendisini övmekten de kaçınmamıştır. Bu arada mesneviyi yazma sebebini de ortaya koyar ve eserini sadece bir hikâye olarak değil, hikmetlerin saklı olduğu bir manzume olarak niteler:

ÓuãÿãÀ Ferdi-i yektÀ-yı meydÀn-ı belÀaat kim
Odur şehbender-i iúlim-i naôm-ı kÀr-ı fermÀyi
Müsellemdir fuóÿl èindinde ùabè-ı pÀk-i
derrÀki
CenÀb-ı Óaøret-i èÀrif daði itmişdir imøAyı
Ôuhÿr-ı Erdeşir ü vaúea-i ŞÀpyrı taórire
Şikeste òÀme taórik idüben ùaèb-ı güher-zÀyı
Serin pÀ eyledi äÿret irince gerçi óÀlim ne
Getirdi èÀlem-i endişeden bu naôm-ı àarrÀyı

RikÀb-ı kÀmyÀbe tuófedir bu muòtaãar nüsòa
Nümyne olmaú için úaùre-i nÀ-çiz-i deryÀyı

Degil sÀde óikÀyet diúúat olsa maóø-ı
óikmetdir

Bilir imrÀr iden Pervizin tenúióa maènÀyı

İder defè-i tevaóouş ehl-i óÀle olsa hem-
meclis

MülÀúi olsa èuşşÀúa virir lÀ-büdd tesellÀyı
(Kaside, 25-31)

Sonrasında padişahın devleti, geleceği için dua ederek, kasidenin
içinde padişahın cülúsuna şu tarihi düşürür:

Cülÿs bi-minnet-i baòş-i hümÀyÿnı idip imÀ
Felekde ãafóa-zib it böyle bir tÀriò-i pÀyı

Didi tÀriò-i sÀlın hÀtif-i àaybi bióamduillah

Cülÿs-ı ÓÀn-ı Aómed úıldı heb Àsyde dünÿÀyı
(H. 1115; M. 1703)

(Kaside, 36-37)

Dâsitân'dan sonra şair, bazı konulardaki fikirlerini ortaya
koyarken, **hatime** bölümünü başlıklar hâlinde ayırmadan söylemiştir.

Konunun bitişinin ardından kendisi hakkında bilgiler vermeyi ihmal
etmez: Bunca yıl gına kapısında hizmet etmiş, ömrünü mala ve makama
tutkun geçirmiştir. Artık yükünün ağırlığını atmak istemektedir. Gerçi
makam ile mal kalmayınca akrabalar artık kendisine teveccüh etmeye-
ceklerdir. Padişahın devletinde emniyet vardır. İnsanlar bu devlette bal ve
şeker yerken, kendisi ciğerini kanla doldurmuştur. Artık bedeninin de
ciğerinin de dayanacak hâli kalmamıştır. Zayıf ve güçsüzdür. Ömrünün
sonuna doğru hırsını def etmiştir. Üstelik iflas eli eteğini tutmuştur.

Bundan sonraki birkaç beyitte, insanın nice dertlere mübtela oldu-
ğunu, Allah'ın bu dertlere bin derman sunduğunu, gamın neticesini mutlaka
mutluluğa erіştirdiğini bildirir.

Mesnevinin sonlarına doğru, eserin ölçüsünün “Feilâtün Mefâilün
Feilün” olduğunu belirten bir beyit bulunmaktadır. Ondan sonra şiir hakkın-

daki görüşler yer alır: Halkın inancına göre şiir ayıp, şair kötü namlıdır. Cahil, şiirin değerini bilmemekte, bu yüzden alıcı olmamaktadır. Oysa şiir, hikmet mangırının incisidir. Ancak sultan şiirin ve inşanın değerini bilmektedir. Şair sözünü, padişahın ömrünün uzun, devletinin daim olması için dua edererek bitirir.

Son iki beyitte ise, eğer eserinde hata varsa, rakamı kalemin yazdığını, her kalemin hesabının farklı olduğunu, özrün kaleme ait bulunduğunu söyleyerek eserini bitirir.

2.A.2. Konunun Özeti:

Konusunu mitolojiden alan eserde, Erdeşîr'in hikâyesine yer verilir. Erdeşîr, öfkeli, gazaplı aslan; korku ve endişe duymayan yiğit kişi anlamında, eski İran hükümdarlarından birkaçının adıdır. Erdeşîr-i Bâbgân, Sasanîler sülalesinin ilk padişahıdır. (Tökel, 2000) Mesnevi'de de Bâbgân adının geçiyor olması, bu ailenin ilk padişahından söz edildiği kanaatini doğurmuştur.

Erdeşîr ve oğlu Şâpûr'un hikâyesine iki önemli eserde rastlanır. Bunlardan ilki, gerek Erdeşîr'in, gerek Şâpûr'un hayatına genişçe yer veren, Firdevsî'nin Şehnâme'sidir. İkinci eser ise Ahmedî'nin ünlü eseri İskender-nâme'dir. (Ünver, 1983) İskender-nâme'de Erdeşîr şöyle tanıtılır: Âdil ve yiğit bir kişi olduğu kadar insaf sahibi bir şahıdır. Hükümdarlığı on dört yıl altı ay sürmüştür ve onun ardınca, taca ve tahta uygun bulunan oğlu Şâpûr hükümdar olmuştur. Erdeşîr zındıklarla mücadele etmiş, halk-ı bâtılı dine davet etmiştir. Şâpûr için ise şunlar söylenir: Mânî adlı ressam onun zamanında ortaya çıkmıştır. Otuz yıllık hükümdarlıktan sonra yerini Hürmüz'e bırakmıştır.¹⁰ Ferdî'nin mesnevisinde bu iki karakterin farklı yönlerine değinilmiştir.

Mesnevinin konusu şöyledir:

Erdeşîr'in babasının adı Bâbek olup, ateşe tapan Acem şehrinde rütbeli bir asker idi. Bâbek'in ömrünün en değerli varlığı Erdeşîr'dir. O zamanlarda Abbasî Devleti'nin bölünmesi sonucu oluşan Acem'in başkenti İsfahan'dır.

Bir gün müneccimler bir yere toplanıp, Erdeşîr'e saltanat müjdesinde bulunurlar. O zamanlarda Acem ülkesine Erdivân hakimdir. Erdeşîr, reşit olunca Erdivân'ın hizmetine girer. Böylece memlekete hizmet etmek nedir görür. İstekle bütün makamları seyrederek, bir gün İsfahan'a varır. Bütün halk Erdeşîr'in kim olduğunu bildiği hâlde, Erdivân için o bir sırdır. Onun için Erdeşîr'i makamına çağırır. Erdeşîr huzura gelince, Erdivân ilerde başına gelecekleri anlar ve sabr u kararı başından gider.

¹⁰ İskender-nâme, 50b.

Şah bir gün ava çıkmaya karar verir. Ansızın bir aslan Erdeşîr'e saldırır. Erdeşîr, hemen bir ok atarak, o aslanı kafasından vurur. O sırada Erdivân'ın oğullarından biri oradan geçerken, bu erkek aslanın arkadaşı olduğunu görür. Hemen çevredekiler koşarak Erdivân'a gelirler ve aslanı Şah'ın önüne bırakırlar. Erdivân hiddetle bunu vuranın kim olduğunu sorunca, Erdeşîr bu işin sorumlusunun kendi olduğunu açıklar. Şah, Erdeşîr'e haddini bilmesini söyleyerek, onu meclisten kovar ve ahır işiyle kendisini görevlendirir.

Gel zaman git zaman, Erdeşîr'in babası Bâbek, bu durumdan büyük bir üzüntü duyarak, Şah'ın divanına çıkar ve Şah'tan oğlu için bir mansıb diler. Bu duruma sinirlenen Şah, onu ahırda görevlendirdiğini, üstelik hizmetinden şikâyetçi olduğunu, daha olgunluk yaşına gelmeden makam talep etmenin yersiz olduğunu söyler. Bu cevabı duyan Erdeşîr, gece firar etmeye karar verir. Sevdiğine durumu açıklasa da, güzel kız da onunla gelmek ister. Bunun üzerine hazineciye bularak, hazineden birkaç parça alır ve iki sevgili birlikte kaçarlar. Bir iki günlük seyahatten sonra İzthâr şehrine varırlar. Burada bulunan Erdivân'ın oğlunun başını vurdurarak Erdeşîr tahta çıkar. Bu haberi alan Erdivân, Erdeşîr'e karşı savaş ilan eder ve ordular bir sahrada toplanır. Çetin bir savaşın ardından zafere ulaşan Erdeşîr, meydana kaçan Erdivân'ı yakalar, öldürür. Aşgânîlerden herkesi kılıçtan geçirir.

Şah'ın tacını tahtını ele geçirdikten sonra, bir araya toplanan insanların içinde güzel yüzlü bir dilber dikkatini çeker. Bu kız, Erdivân'ın kızı Nerreşîr'dir. Erdeşîr kızı görür görmez âşık olur, Nerreşîr de Şah'a karşı ilgisiz kalmaz. Şah, kıza olan ilgisini engelleyemez ve iki âşık vuslata erer. Fakat Erdeşîr, bu kızın kimlerden olduğunu bilmemektedir. Kızın soyunu sopyunu sorunca, düşmanın kızı olduğunu öğrenir. Bu güzelin babasını katlettiği için Şah, o perinin kendisini gafil avlayıp boğacağını düşünür. Can korkusu ile Nerreşîr'in katline karar verir. Hemen vezirini çağırıp, durumu açıklar.

Nerreşîr'in huzuruna varan vezir, katl edileceğini haber verir. Güzel kız, vezirin ayaklarına kapanarak, katlin hemen gerçekleştirilmemesi, hapse atılarak kendisine mühlet verilmesi için yalvarır. Bu sürenin ardından satılmasını teklif eder. Vezir bu tekliflere ilkin dirense de, Nerreşîr'in hamile olduğunu öğrenince acır. Sonuçta Nerreşîr'i bir köşke yerleştirmeye karar verir; ancak kızın hiçbir insan içine çıkmayacağını, bu sırrı saklayacağını, yoksa her ikisinin katl edileceğini açıklar. Vezir de onu ayda bir ziyaret edecektir.

Derin düşüncelerle evine gelen vezir, Şah'a uygun bir zamanda durumu açıklamaya karar verir ve eline hokkayı, kalemi, kâğıdı alarak sırrı

yazmaya başlar. Şah'a âlem, dostluk, merdlik, insanlık, akıl, din gibi konularda öğütler verdikten sonra, Nerreşîr'in hikâyesini anlatır.

Bir gün Şah, bir mecliste garip Nerreşîr'i hatırlar. Günahsız bir kula kıydığı için pişman olur ve ahlar çekmeye başlar. Vezir Şah'ın durumunu anlar; ancak bilmez gibi görünerek Şah'a bu hâlinin sebebini sorar. Şah'ın cevabı ise, sırrın gönlünde saklı kalması; çünkü artık işin geri dönüşü olmadığı şeklindedir. Vezir yine Şah'a türlü öğütler vererek, gönlündeki dertleri meyin gidereceğini söyler. Sırrını içinde tutmaya niyetli olan Şah, artık ömrünün neredeyse son bulacağını; ancak bir velihahtı bile olmadığını söyleyerek üzüntüye kapılır. Üstelik günahsız ve hamile iken Nerreşîr'e kıymıştır. Vezir, türlü pişmanlıklarını ifade eden Şah'ın sözünü keserek, Nerreşîr'i katletmediğini, amacının Şah'a hizmet olduğunu, Şah'ın halefi olmadığı için böyle bir işe kalkıştığını açıklar. Cihan şahı bu sözleri duyunca, kendisine hakim olamaz ve sevincinden gözyaşı döker.

Şah'a ikinci bir müjde ise, kendisine halef olacak bir oğlunun olduğudur. Sevinçten kendini kaybeden Şah, ölümünün ardından Acem'in ileri gelenlerinin bu oğlu saltanata kabul edip etmeyeceği konusunda şüpheye düşer. Hemen vezire her köşede bu işin duyurulmasını emreder. İkinci emri ise adı Şâpûr olan bu oğlanın saklanmasıdır.

Nice gün sonra Şâpûr ile Şah yan yana gelirler. Birbirlerine takdim edildikten sonra, Şâpûr mecliste bulunmaktan tedirgin olur. Bu arada Acem'in ileri gelenleri de bu kahramanın adını sanını merak etmektedirler. En nihayetinde Şâpûr'un kim olduğu ilan edilince, Şah ahaliye Şâpûr'u şah yapma isteğini açıklar. Bu arada Şah, emrine karşı gelenleri katl edeceğini de bildirir. İnsanların kalbine korku salınca, Şah, Şâpûr'u tahta çıkartır. Şâpûr da ilk icraat olarak Âsaf'ı vezir eyler. Şölen ve eğlencenin ardından Erdeşîr, oğlundan artık köşesine çekilmek için izin ister.

Şâpûr, geçmişte yaşanan olayların sıkıntısı ile babasını hapse attırır. O an Erdeşîr, kabahatinin farkına varır. Cihan şahının adaletinin gördüğünü, geçmişin hükmünün yerine geldiğini kabul eder. Özür dilese bütün bunlardan kurtulup kurtulamayacağını vezire sorarken, yine vezir kendisine düşen görevi yaparak, Erdeşîr'e akıl verir. Suçunun farkında olan kişinin ibadetten bile hayırlı bir iş yaptığını, hemen suçunu Şâpûr'a itiraf etmesini öğütler.

Erdeşîr'i hapse koyan vezir, durumu anlatmak için, Nerreşîr'in yanına varır. Şâpûr'un emrinin yerinde olduğunu; ancak hiç değilse kendisinin Erdeşîr'e acımasını söyler. Bunun üzerine Nerreşîr, ömrünün hapiste geçtiğini, erkeklerin işine karışmayacağını, suçsuz olduğu hâlde o zalimin kendisini katl etmek istediğini, vezir olmasaydı hâlinin nice olacağını söyler. Bu duruma öfkelenen vezir, eğer böyle davranırsa yaptığı hizmeti helâl etmeyeceğini açıklar. Nerreşîr, babasından daha şefkatli olan veziri kıramaz

ve Erdeşîr'i ziyaret için zindana gider. Erdeşîr'i görünce, ona olan hasreti gün yüzüne çıkar. Erdeşîr'e, ona acıyıp hâlini sormadığı için serzenişte bulunsa da ona olan aşkını gizlemez. Vezir, iki âşığı zindanda bırakarak, Şâpûr'un meclisine gelerek işin hallolduğunu iletir.

2.A.3. Sonuç:

Mürettep bir mesnevi olan *Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr*'da, dâsitân bölümündeki ilk beyitlerden itibaren bir aşk hikâyesi görüntüsü olsa da daha sonra eser, seven bir kadının başına gelen talihsizliklerin işlendiği; Erdeşîr'in yaşadığı pişmanlıklar neticesinde, oğlu Şâpûr'un tahta geçiş macerasının anlatıldığı bir hikâyeye dönüşür. Bütün bu olaylar gerçekleşirken, vezirin ağzından duyulan bu dünyaya ve öbür dünyaya ait öğütler açısından da dikkat çeken manzume, haset, dostluk, insanlık, akıl, din, hikmet gibi konularda Erdeşîr, Nerreşîr ve Şâpûr'un şahsiyetinde okuyucuya seslenir.

Bazen konuşma dilinin sadeliğine de yer veren şair, özellikle tevhid, münâcât, na't, mi'râciye ve kasidede gerek konuların ağırlığı, gerek dinî duygularının etkisi ile dilini ağırlaştırmıştır:

Ey Kerîm ü Raóîm olan Mevlâ
Sensin ol bi-naôîr ü bi-hemtâ

Pâdişehsin ki youú naôîr saña
Ne vekîl ü ne òod vezîr saña

Ey ber-Ârende-i sipihr-i bülend
Encüm-endÿz u encümen-peyvend

Âferînde-i òazÂéin-i cÿd
Mübdîe-i ÂferîdegÂr-ı vücÿd (Tevhid, 1-4)

Eserin bu nüshasında telif tarihine dair herhangi bir kayda rastlanmazken, mesnevinin sunulduğu kişinin Sultan III. Ahmed olduğu ve kasidenin sonunda padişahın cülûsu için düşürülen tarih göz önüne alınırsa, manzumenin 1703 tarihlerinde yazıldığı kabul edilebilir.

Mesnevide dikkat çeken bir başka nokta da şairin münâcât bölümünde, kendisi hakkında bilgi verdiği beyitlerdir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, şair Allah'ın karşısında duyduğu ezikliğin sebepleri üzerinde dururken ve Allah'tan isteklerini sıralarken kalender bir kişilik özelliği sergilemiştir:

Úanda var benden özge bir èÀãì

Ben ùururken ol ola àavvÀãì

Ábdest ü namÀza yüz yumadım

İtmedik cürm ü maèãiyet úomadım (Münâcât, 39-

40)

Eserin sonlarına doğru da şiir hakkındaki görüşlerini açıklarken, eseri yaşlılık günlerinde kaleme aldığına dair ipuçları verir.

Son olarak manzumede yapılan tasvirler üzerinde durulmalıdır. Eserin konusu gereği savaşlarla süslenen birtakım sahnelerin anlatımında tasvirlerden yararlanılmıştır:

Heb mülÿk-ı ùevÀif-i etrÀf

Leşker-i Erdeşire oldı muøÀf

Geldi ãaórÀ-yı mihr cÀna sipÀh

Düşmene úarşu durdılar ÀgÀh

ErdivÀn itdi çünkü èarø-ı şükÿh

Geldiler úondılar gürÿh gürÿh

Úutdı ãaórÀları çü úeâret-i nÀs

èAsker-i Erdeşire düşdi mirÀs

(Dasitan, 111-114)

Bu beyitlerin dışında Nerreşir ve Şâpûr'un fizikî ve kişilik özelliklerinin çizildiği şu beyitler kuru bir betimlemeden öteye geçememiştir:

Duòter-i ErdivÀn idi o melek

Miâlini görmemişdi çeşm-i felek

Nerreşir idi ol mehiñ adı

Şir-i murà ile beslemiş dÀdı

Çeşmi Àşÿb-ı kişver-i her-dil

Şeb-çerÀàı iderdi rÿyı óacil

Nigehe yaòşı àamze ise yaman

EbruvÀnı úurulu iki kemÀn (Dasitan, 161-164)

2.B. ESMÂ-YI BÜLDÂN BER-VECH-İ İMÂ VÜ RÜMÛZ¹¹

2.B.1. Şekil ve İçerik Özellikleri:

Ferdî'nin "*Esmâ-yı Büldân Ber-vech-i İmâ vü Rümûz*" adını verdiği manzumesinin hakkında birtakım tespitlerde bulunmadan önce, eserin hangi nazım biçimine dahil edilebileceği konusu üzerinde durmak gerekir. Eser, gerek şekil, gerek tür olarak, kaside biçiminin özelliklerini taşımamaktadır. Kaside hakkında teorik araştırmalar yapan kimi araştırmacılar beyit sayısının en az 33, en fazla 99 (Yeni Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, 1985); kimi en az 31, en fazla 99 (Dilçin, 1992) olarak; kimisi ise en az 9, en çok 100 (İpekten, 1994) beyit şeklinde fikir belirtmişlerdir. Öte yandan edebiyat tarihi içinde değişik beyit sayısı ile yazılmış kasideler de göz önüne alınarak, beyit sayısı konusunda 20 ilâ 500 (Çavuşoğlu, 1986) beyti kabul eden araştırmacılar da bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde "*Esmâ-yı Büldân*", 42 beyit oluşuyla, genel eğilimin dışında kalmamaktadır. Yine de bu bilgi, manzumenin biçimini tespit etmek için ayırt edici olmamaktadır. Bunun için, manzumede yer alan bölümleri de gözden geçirmek gerekmektedir.

Bu eserin hangi nazım biçimine dahil edileceği konusuna karar vermeden, daha önce yapılmış çalışmalarda ele alınan ölçüleri değerlendirmek uygun olur: Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda kaside hakkındaki bilgiler belli bir sistematiğe oturtulmuş ve bütün özellikler genel bir bütünlük içinde araştırmacılara sunulmuştur. "*Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XIII-XV Asırlar)*" (Keskin, 1994), "*XVII. YY. Türk Edebiyatında Kaside*" (Aydemir, 1994), "*Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)*" (Çakıcı, 1996) ve "*XIX. YY. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)*" (Babacan, 2001) gibi çalışmalarda, klasik kasidelerin özellikleri ortaya konulmuş; buna karşın genel özelliklerin dışında kalan; ancak divanlarda "kasâid" başlığı altında bulunan ve kasidenin en az iki bölümünü içeren manzumeler "Diğer Kasideler" başlığı altında toplanmıştır. Bunlardan yola çıkarak, üzerinde çalışılan manzumenin kaside olup olmadığı konusunda ihtilafa düşmemek için, bu çalışmada biz de aynı ölçüleri göz önüne alarak, *Esmâ-yı Büldân*'ı kaside nazım biçimi olarak değerlendirmenin uygun olduğu düşüncesindeyiz. Çünkü eser, belde isimlerini zikreden 40 beyitlik nesib ve 2 beyitlik dua bölümlerinden oluşmuştur; yani klasik kasidenin iki bölümünü taşımaktadır.

¹¹ Diğer nüshalar: Süleymaniye Yazmalar Merkezi, Giresun, No. 179\1, yk. 12a-15a; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Hazine, No. 1064, yk. 82; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan, No. 1980, yk. 53-55; Süleymaniye Ktp. Hamidiye, No. 1047, yk. 36a-37b; Millî Ktp. FB. 533\1, yk. 47b-48b; Millî Ktp. A. 3198, yk. 28b-29b; İstanbul Üniversitesi Ktp. T. 3917, yk. 59-62.

Bilindiği gibi kasideler din ve devlet büyüklerini övmek için yazılmış manzumelerdir. Bu biçim zaman içinde övgü geleneğinin dışına taşarak, somut ve soyut kavramlar için de yazılmaya başlanmıştır. Böylece konuya çeşitlilik kazandırılmış ve Bahariyeler, Şitâiyeler, Nevrûziyeler, Rahşiyeler, Sünbûliyeler, Şemsîyeler gibi konular kasidenin ilgi alanına dahil edilmiştir. Yalnız bu noktada dikkat çeken husus; somut ve soyut kavramlar, günlük hayat, mevsimler ya da şairin övdüğü kişinin sahip olduğu bir nesne ile ilgilidir. Yani bu unsurlar amaç değil, anlatılacak konu için araç niteliğindedir. Kısacası, kasidenin konuları sınırlandırılmış durumdadır. (Kolcu, 2002)

Bütün bu bilgiler de göz önüne alınarak, kaside nazım biçiminin geldiği son noktayı Âkif Paşa'nın *Adem Kasidesi*'nde görmek mümkün olabilir. Türk Edebiyatında tartışmalı metinlerden biri olan bu kaside, kimilerine göre eskinin devamı¹², kimelerine göre yeni edebiyatın habercisidir¹³. *Adem Kasidesi*, toplam 69 beyitten oluşur. Bunun 52 beyti "adem" gibi soyut bir konuyu telakki eden nesib bölümünü oluşturur. Söz konusu manzumede, toplam 10 beyti ihtiva eden fahriye ve tegazzül bölümleri dışında başka bir bölüme rastlanmaz. Klasik kasidede yer alan dua bölümü bu kasidede yoktur. Şair, son altı beyitte âriflerin yokluğa bakışından, varı yok etmeye çalışıp başarılı olamadığından, çektiği ıstıraptan, şairlerin gam yokluğu ile varlıkta sonsuzluk ya da varlığın elemiyle yokluğu çağırduklarından bahseder. Manzumenin sonunda dindar bir Müslüman edasıyla imana varır. (Kolcu, 2002)

Görüldüğü gibi, gerek *Esmâ-yı Büldân*'da, gerek *Adem Kasidesi*'nde klasik kasidenin bölümleri tam olarak bulunmamaktadır. Yalnız Âkif Paşa, Divan Edebiyatında soyut bir kavrama kaside yazmama geleğini kırarak, "adem" ve bunun dışında bir sürü soyut kavramı şiirine dahil etmiş ve bunları Mehmet Kaplan'ın deyimiyle müşahhas varlıklara (Kaplan, 1991) benzetmiştir.

Esmâ-yı Büldân'da şair, belde isimlerinin üstünü kırmızı mürekkeple çizmiş ve okuyucuya bu isimleri belirlemede kolaylık sağlamıştır. Ancak bazı coğrafi isimleri, tarihler, ansiklopediler gibi kaynaklarda yapılan tarama çalışmalarına rağmen tespit edilememiştir: Yad, Gaziboğaz, Teni, Dulmiyan, İrfane gibi.

Eyle ey òÀme-i òoş-lehce-i raènÀ-maènÀ

¹² Süleyman Nazif, Fuad Köprülü, İ. Mahmut Kemal İnal, Ahmet Hamdi Tanpınar, İ. Habib Sevük, N. Sami Banarlı, İ. Hikmet Ertaylan, Mehmet Kaplan, M. Kaya Bilgegil.

¹³ Namık Kemal, Ebüzziye Tevfik, Şemseddin Sami, Muallim Naci, Wilkinson Gibb, Arthur Alric, B. Mehmed Tahir, Mustafa Nihat Özön.

beytiyle esere başlayan şair, 42 beyitte toplam 129 beldenin adını anmıştır. Daha önce *Esmâ-yı Büldân* hakkında yazılan, “*Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi’nin Bilâdiyeleri*” adlı makalede, iki şairin bilâdiyelerinin metinleri ortaya konulmuş ve Derviş Ömer Efendi’nin manzumesinin Ferdî’nin *Esmâ-yı Büldân*’ına nazire olarak yazıldığı belirtilmiştir. Ayrıca yazar, Türk Edebiyatında şehir adlarının tevriyeli biçimde kullanılmasının sadece bilâdiyelere özgü bir durum olmadığına, çeşitli beyitlerde de bu tip kullanımlar bulunduğu dikkat çekmiştir. (Kurnaz, 1997) Zaten şair de, eserine “*Esmâ-yı Büldân Ber-vech-i İmâ vü Rümûz*” başlığını vermekle, belde isimlerini bu biçimde kullandığına işaret etmiştir. Konuyu birkaç beyitle örneklendirmek gerekirse, belde isimlerinin kullanılış biçimlerini beş grupta toplayabiliriz:

1. Aşağıdaki beyitte geçen belde isimleri, okunuşta herhangi bir değişikliğe uğratılmadan, coğrafi bir isim olarak beyitte bulunurken, gerçek anlamı da kastedilerek kullanılmıştır. Bu kullanımlar tevriye sanatına da örnek teşkil etmektedir. İki anlamını göz önüne alarak ilk beyti nesre çevirelim: a. Dilber, kavuşma vadesini Siruz’a (Nahiye, Konya-Burdur; bugün Burdur-Tefenni-İlçe.) salınca, gönül çocuğu Beşik’lerde (Çanakkale dışında lenger-gâh.) çığlık atar. b. Dilber, kavuşma vadesini bürümcek kumaşa salınca, gönül çocuğu beşiklerde çığlık atar.

Vaède-i vaälını sîryza āalınca dilber

Ûıfl-ı dil şimdi beşiklerde ider vÀveylÀ (2.

b.)

Vaède-i vaälını Sîryz’a¹⁴ āalınca dilber

Ûıfl-ı dil şimdi Beşik’lerde¹⁵ ider

vÀveylÀ

Yeñice kara āu indi var ise aâyÀrıñ

Gözlerin gördüm ider aú buñarı èarø-ı èimÀ

(20. b.)

Yeñice Úaraāu¹⁶ indi var ise aâyÀrıñ

Gözlerin gördüm ider Aúbıñarı¹⁷ èarø-ı

èimÀ

¹⁴ Siroz: Nahiye, Konya-Burdur; bugün Burdur-Tefenni-İlçe.

¹⁵ Beşik Limanı: Çanakkale dışında lenger-gâh.

¹⁶ Yenice-i Karasu: Nahiye, Edirne-Gümölcine-İskeçe.

2. Bazı beyitlerde belde isimleri gerçek anlamları ile kullanılarak, tarihî olaylara işaret edilmiştir. Aşağıdaki beyitte yer alan beldelerin, Osmanlılar tarafından fethedilişleri yüz yıl içinde gerçekleşmiştir. Üsküp, dolayısıyla Kalkandelen, Sultan I. Murad devrinde 1392 yılında; Eğriboz sancağının bir kazası olan İstife, Fatih Sultan Mehmed tarafından 1470 yılında fethedilmiş; Sultan II. Bayezid döneminde, Mora'ya yapılan sefer esnasında Modon, Koron ve İnebahtı kaleleri (1499) ve aynı seferde Ayamavra ve Kefalonya adaları da alınmıştır. Budin ise, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan Mohaç Meydan Savaşı sonucunda 1526 yılında ele geçirilmiştir. (Danişmend, 1971)

İnebaòtı¹⁸ diyü ÚalúÀndelen'e¹⁹ tutdı Budîn²⁰
İstife²¹ çekdi KefÀlonyayı²² erbÀb-ı şikÀ (4.
b.)

3. Bazen de belde ismi farklı okunarak, beyte değişik bir anlam katılmıştır. Aşağıdaki beyitte, Alasunya'nın "ele sun yâ", Atina'nın "atına", Mora'nın "mûra", Salina'nın "salına" biçiminde okununca aldığı anlam şu şekildedir: "(Ey sevgili), ya kadehi al ya da hışm atına bin. Karıncayı ayrılık vadisine salınmaktan men etmek uygun mudur?" Ayrıca ikinci örnek olarak verdiğimiz beyitte, "vü ne dik" ile "Venedik" kullanımına da dikkat etmek gerekir:

Alaãın yÀ úadehi tÀ binüben òışm atına
Men-i mÿra ne revÀ vÀdi-i hicre äalina (6. b.)

AlaãÿnyÀ²³ úadehi tÀ binüben òışm
Atina²⁴
Men-i Mora²⁵ ne revÀ vÀdi-i hicre
äalina²⁶

¹⁷ Akpınar: Nahiye, Edirne-Gümülcine-Darıdere.

¹⁸ İnebahtı: Sancak, Rumeli-Cezayir.

¹⁹ Kalkandelen: Kaza, Üsküb Sancak; kaza, Manastır-Prizren (Tetova).

²⁰ Budin: Eyalet, Sancak Merkezi, Buda-Macaristan.

²¹ İstife: Kaza, Eğriboz (Sancak).

²² Kefalonya: İon Denizi, Yunan adası.

²³ Alasunya: Kaza, Manastır-Serfiçe.

²⁴ Atina: Vilayet Merkezi, Yunanistan.

Naòl-i zaúúymı ne úatè eyle cihÀnda vü ne dik
ÓÀli gör düş ne mÀôi vü ne fikr-i ferdÀ (21.
b.)

Naòl-i zaúúymı ne úatè eyle cihÀnda
Venedik²⁷
ÓÀli Gördüs²⁸ ***ne mÀôi vü ne fikr-i***
ferdÀ

4. Birtakım belde isimleri bugün kullanılan biçimlerinden farklı olarak söylenmiştir: Melemen-Menemen, Bağçe-sera-Bahçesaray, Balçığ-Balçık, Akbınar-Akpınar, Bazar-Pazar, Keli-Güllü, Mağnisa-Manisa, Gögercinlik-Güvercinlik, Akyar-Ahyari, Yılgun-İlgın, Arapgir-Arapkir, Nazil-Nazilli, Zagara-Zagra, Derene-Derne gibi. Bir beyitte ise anlama uyum sağlamak için beldenin “Tımişvar” olan ismi, “Dımişvar” biçiminde, farklı yazılarak kullanılmıştır. Buradaki belde isimlerinin uğradığı ses ve yazım değişiklikleri, ayrı çalışmalar gerektiren konular olduğu için, sadece bu farklı kullanımlara dikkat çekmeyi yeterli buluyoruz.

Döndi Àteşde Semendire²⁹ ***DımişvÀr***³⁰ ***ise ger***
ám-ı cÀn-sýz-ı firÀúıñda beni görmiş ola (8.
b.)

5. Eserin vezni Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün’dür. Vezin konusunda dikkat çeken nokta, gerçek anlamlı ve imalı beyitlerde, isimlerin okunuşlarında farklılık olmasına rağmen, vezin her ikisine de uymuştur:

Býsına teşne imiş dilberin aâyÀr ammÀ
Her sege eylemesin èayn-ı óayÀtı icrÀ (12. b.)

Bosna³¹ ***Teşene***³² ***imiş dilberin aâyÀr***
ammÀ

²⁵ Mora: Sancak, Rumeli.

²⁶ Salina: Selene, Kaza, Girid-Hanya.

²⁷ Venedik: İtalya’da kent. Veneto’nun merkezi.

²⁸ Gördüs: Kaza, Aydın-Saruhan.

²⁹ Semendire: Sancak, Budin.

³⁰ Tımişvar: Eyalet.

icrÀ

Gözi yaş baàrı yanú èÀşıúa egri baúaraú
Uy var aàyÀra görem o segi Àòir dÀrda (13. b.)

Gözi YÀŞ³⁴ baàrı YÀniú³⁵ èÀşıúa
Egri³⁶ baúaraú

Uyvar³⁷ aàyÀra görem Öseg'i³⁸ Àòir

DÀr'da³⁹

2.B.2. Sonuç:

Esmâ-yı Büldân, 42 beyitlik bir kaside olarak kabul edilebilir. Çünkü beyit sayısı ve uyak düzeni bakımından kasidede olması gereken nitelikleri taşımaktadır. Ayrıca bir kasidenin bölümlerinden nesib ve duayı içerdiği için, bu nazım biçimi olarak kabul edilebilir.

Şair, birtakım belde isimlerini, bazen gerçek anlamlarıyla; bu isimlerin bir kısmını ise, imalı şekilde, ikinci bir anlamda, ses değişikliğine uğratarak kullanmıştır.

Dikkat çeken diğer bir konu da, bazı belde isimlerinin eski kullanımının bugün değişikliğe uğramış olmasıdır: Melemen-Menemen, Bağçe-sera-Bahçesaray, Balçığ-Balçık, Akbınar-Akpınar, Bazar-Pazar, Keli-Güllü, Mağnisa-Manisa, Gögercinlik-Güvercinlik, Akyar-Ahyari, Yılgun-İlgin, Arapgir-Arapkir, Nazil-Nazilli gibi.

Beyitlerde imalı ve gerçek anlamları dikkate alınarak iki değişik okuma söz konusu olmasına rağmen, vezinde değişiklik ya da akmasa söz konusu olmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülkadiroğlu, A. (1999). *İsmail Beliğ, Nuhbetü'l-âsâr*, Ankara: A.K.M.B. Yayınları.

³¹ Bosna: Vilâyet, merkezi: Saraybosna.

³² Teşene: Kaza, Bosna sancak.

³³ Hersek: Sancak, Bosna; sancak, Rumeli.

³⁴ Yaş: Eyalet Merkezi, Boğdan

³⁵ Yanık: Sancak, Budin.

³⁶ Eğri: Eyalet, Eger.

³⁷ Uyvar: Eyalet.

³⁸ Öseg: Kaza, Pojega (Sancak)\ Sancak, Budin.

³⁹ Dar: (Dârü'l-İslâm) Osmanlıların yaydıkları bütün topraklara verilen isim.

- Akbayar, N. (2001). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ahmet Vefik Paşa. (2000). *Lehçe-i Osmânî*, Haz. Recep Koparlı, Ankara: TDK Yayınları.
- Aydemir, Y. (1994). *XVII. YY. Türk Edebiyatında Kaside*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü.
- Babacan, İ. (2001). *XIX. YY. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü.
- Baykal, B. S. (1964). Râmî Mehmed Paşa. *İslâm Ansiklopedisi*, 9, 623-624.
- Çakıcı, B. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, M. (1986) Kaside. *Türk Dili Divan Şiiri Özel Sayısı*, 415-417, 17-77.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 3 Cilt, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Dilçin, Cem. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (1992). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- İlter, E. (2002). Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Bazı Ermeni İddiaları Üzerine. *Ermeni Araştırmaları*, 6, 24-34.
- İpekten, H. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1991). *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul: Dergâh
- Karatay, F. E.(1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Türkçe Yazmalar Kataloğu*, C. II, İstanbul.
- Keskin, A. G. (1994). *Klasik Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XIII-XV Asırlar)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bil. Enstitüsü.
- Kolcu, A. İ. (2002). *Türk Şiirinde Yokluk Fikri ve Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi*, Ankara: Akçağ.
- Kurnaz, C. (1997). Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyeleri. *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara: Akçağ.
- Mehmed Süreyya. (1997). *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Mütercim Âsım Efendi. (2000). *Burhân-ı Katı*, Haz. Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara: TDK Yayınları.
- Safayî. (9883). *Tezkire*, İ.Ü. nr. 9883.
- Şeyhî. (1989). *Vekâyü'l-Fudalâ II "Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri*, Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Ünver, İ. (1983). *Ahmedî, İskender-nâme, İncemele-Tıpkı Basım*, Ankara: TDK Yayınları.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şemşeddin Sâmi. (1317). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdam Matbaası.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 8, İstanbul 1998.
- Yeni Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1985.